

BÍRÓ FERENC

HAJDÚ MIHÁLY: MAGYAR TULAJDONNEVEK

Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 88 oldal

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy e könyv szerzője napjaink (a XX. század utolsó harmada) tulajdonnév-kutatásának legkiemelkedőbb művelője, a névtan legtöbb ágában munkálkodó és legtermékenyebb gyűjtő-kutatója. Az elmúlt évtizedekben foglalkozott a magyar család-, kereszt-, becező-, földrajzi és állatnevekkel; hatalmas mennyiségű élőnyelvi és történeti névanyagot gyűjtött össze, dolgozott fel elemző munkáiban, s jelentetett meg számtalan kiadványban, tanulmányban, mindezekon kívül szerkesztője volt több száz megjelent névtani dolgozatnak. Hajdú Mihály tehát egyrésztől hatalmas mennyiségű saját gyűjtésű névanyag birtokában van, másrésztől a névtannak majdminden részterületén végzett kutatásokat, és mutatott fel önálló, új tudományos eredményeket, így a név- és a nyelvtudomány művelői örömmel nyugtázhatják a tényt, hogy ő kapta meg a lehetőséget a magyar tulajdonnevekről az ifjúságunknak szóló, összefoglaló jellegű, modern szemléletű tankönyv megírására. E könyv így természetesen a szerző több évtizedes kutatási eredményeinek rövid, de rövidségében is teljes szintézise, melyet nemcsak a középiskolás diákjaink és felsőoktatási hallgatóink, hanem a névtudomány kutatói is nagy haszonnal és érdeklődéssel fognak forgatni.

A kötet bevezetője (7–13) a tulajdonnevekről szól általában. Vázolja e szófaji alcsoport keletkezési körülményeit: idejét, módját, menetét, majd elhelyezi a szófaji rendszerben. Nem feledkezik meg a besorolás nehézségeiről sem, pl. az alaki felépítés bonyolultságáról vagy a köznév és a tulajdonnév elhatárolásáról. Tisztázza a tulajdonnév legfőbb funkcióját, s közli a tömör meghatározását. Viszonylag bővebben tér ki e szócsoport jelentés-tani vonatkozásaira, első helyen az eredeti közszoói jelentésükre, s e jelenté-

seknek a jelölttel való valóságos (reális), véletlenszerű, ellentétes kapcsolataira vagy az összefüggés hiányára. Ugyanitt rámutat a nevek információtartalmára és hangulatára, ezek mértékére és befolyásoló tényezőire.

Külön fejezetben (14–16) foglalkozik a szerző a tulajdonnevek fölosztásával. Előljáróban megismerteti olvasóit a különböző nyelveknek e szófaji állományban megmutatkozó eltéréseivel, példákkal illusztrálja, melyik nyelvben mit tekintenek és mit nem tulajdonnévnek, összefoglaló véleményét így fogalmazza meg: „A tulajdonnevek tartományát inkább tehát a hagyomány, szokás határozza meg, nem a nyelvi logika” (15. old.). A következőkben teljes részletességgel felsorolja a magyar nyelvi hagyományok alapján a kategóriába tartozó neveket, ezek mindegyike beletartozik a tulajdonneveknek valamelyik, a hagyományos rendszerezésekből is ismert altípusába.

A feldolgozás további fejezetei ezt az öt alcsoportot tárgyalják. Mivel tankönyvről van szó, e fejezetek felépítésükben igen hasonlóak egymáshoz: minden esetben először az alkategória meghatározását adja, röviden érinti más nyelvek megoldásait, visszatekint a történelmi változásokra, majd további alosztályokat különít el; ezzel a logikai renddel elsősorban az olvasókat, a tanulóifjúságot akarja segíteni HAJDÚ MIHÁLY, az ismeretek befogadását, feldolgozását szeretné megkönnyíteni.

A **Személynevek** (17–49) című fejezetben (az előzőekben jelzettekén kívül) bemutatja e névfajta szerkezetét, az egyes elemek funkcióját. „A nevek egyes elemei abban hasonlatosak egymáshoz valamennyi nyelvben, hogy egyikük magára a személyre, másik elemük családjukra, míg van olyan, amelyik valamely hozzátartozójára (apjára, házastársára) vonatkozik” (17–18). A névelemek sorrendje sem egyforma az egyes nyelvekben, fény derül ennek okaira is. A személyneveken belül elsőként – minden más névfajtát megelőző koruk és a személyek egyedítésében játszott elsődleges szerepük miatt – a keresztnemekkel foglalkozik a szerző. Nagyszámú idegen és magyar példával szemlélteti a kételemű nevek kialakulása előtti állapotot, az egyelemű (keresztnévi) névhasználatot. A magyar egyelemű nevek két fő típusát különíti el: a pogány és a keresztény neveket. Az előbbieket eredetük szerint három altípusba sorolja: régi magyar közszavakból eredők, török közszói és ismeretlen eredetűek. Az utóbbiak (az egyelemű keresztény nevek) a magyar névadásban időben később jelentkeztek, de a kereszténység felvételét követően jelentősebb, meghatározóbb típust alkottak. A szerző bemutatja e két fő névtípus váltását, az átmenetet, a mártírok és szentek neveinek a terjedését. A következő oldalakon (25–7) megismerteti olvasóit röviden a névdivat alakulásával a honfoglalást köve-

tő századoktól napjainkig, közben mindig utal a névválasztást befolyásoló külső, nyelven kívüli tényezőkre, pl. a protestantizmusra, a polgárosodásra, a reformkor és szabadságharc történelmi eseményeire stb. A keresztnevekből keletkezett beceneveket a becézés módja szerinti rendszerben mutatja be, mindegyik esetben nagy mennyiségű példaanyaggal illusztrálva. Mindezek mellett utal a legtipikusabb becenévképzők időbeli és térbeli elterjedtségére. Rendkívül szemléletes ágrajzon érzékelteti példaként az *Erzsébet* és az *István* keresztneveink többtucatnyi becenévi származékát, névcsaládját.

A családnevek tárgyalása során szól e névfajta kialakulásának nyelven kívüli okairól, majd a névalkotó nyelvi eszközök eredeti jelentései szerinti rendben veszi számba csoportjait, így megkülönbözteti az apa keresztnevéből, a helynévből, a népnévből, a foglalkozásnevekből, tulajdonságra utaló szavakból keletkezett és az idegen eredetű családneveket. Számba veszi a tudatos névváltoztatási, névmagyarosítási törekvéseket, és röviden utal az írói álnevek választására. A fejezet végén beszél a szerző a személynevek utolsó csoportjáról, a ragadványnevekről. Az idegen és magyar nyelvi történeti visszatekintés után feltárja a családnevekkel való szoros kapcsolatukat, elkülöníti az öröklődő jellegűeket az egyes emberek saját szerzeményeitől. Mivel e névfajtára különösen jellemző, külön szól a ragadványnévadás és -használat lehetséges színtereiről és közösségeiről, valamint a névalkotás leggyakoribb nyelvi eszközeiről és módjairól.

Az előzőnél lényegesen rövidebb az *Állatnevek* című fejezet (50–3), benne legrészletezöbben, történeti utalással és idegen névadásra való kitekintéssel a *lónevekről* szól. Ezenkívül kiemelten a *szarvasmarha-*, *kutya-* és *macskaneveket* tárgyalja, a fejezet végén pedig az *egyéb háziállatok* (kecske, juh, disznó, nyúl, liba, kacska, kakas, tyúk, galamb, papagáj) neveit. Mindegyik állatnévfajta esetében rávilágít a névadás módjaira, nyelvi eszközeire, indítékaira.

A következő nagyobb fejezet (54–66) a *Helynevek* címet viseli, s ezek fajtáit hat alfejezetben mutatja be HAJDÚ MIHÁLY. A *csillagnevek* közül különös figyelemben részesíti a régi népi neveket (*Sántalány, Fészekalja, Hüvelypici, Ökörkereső stb.*). A második csoportba a *földrészek, országok, tájak* és a *megyék* neveit sorolja, s ezek legismertebb tagjainak az eredetét, keletkezési módját magyarázza meg. A *hely-* és *víznevek* bemutatása során rávilágít a földrajzi objektumok nagysága, jelentősége és életkoruk tartama közötti összefüggésre, a legjelentősebb hegyeink és vizeink nevének idegen voltára s a kisebbeknek a magyar névadására. Eredeti szempontot választott a *helységnevek* rendszerezésére: a településneveink keletkezési idejét és az ezzel szoros kapcsolatot mutató névalkotó eszközö-

ket (ezek funkcióját és jelentését) állítja párhuzamba, így a honfoglalás időszakától elindulva sorra veszi a pusztá személynevekből, törzsnevekből, foglalkozásnevekből, népek neveiből, állatokat és növényeket jelölő közsavak származékaiból keletkezetteket, a későbbi századokból pedig a *-falva*, *-laka*, *-háza*, *-telke*, *-szállása*, *-ülése*, *-egyháza* stb. utótagúakat és a templomok védőszentjéről elnevezetteket. A legújabb időszak vizsgálatában pedig a hivatalos helységnévadásra, -névváltoztatásra hívja fel az olvasó figyelmét, itt is számba veszi az azonos nevűek megkülönböztetésének módjait és eszközeit. A **belterületi helynevek** két csoportjával foglalkozik: a településrész- és az utcanevekkel, különösen az utóbbiaknak az előtagi helyzetű névrészeit, azoknak a jelölt denotátumokhoz való kapcsolatait részletezi. Az egyes települések határrészeinek a neveiről a **Külterületi helynevek** című alfejezetben szól tömören a névadás motiváló tényező szerinti rendben.

Emberi létesítmények nevei a címe a következő fejezetnek, s benne egyrészt a különféle épületek, hidak, emlékművek legtipikusabb elnevezési formáit tárja elénk az író, másrészt az intézményneveket tekinti itt át. A **Szellemi alkotások nevei** címet viselő, utolsó, tulajdonnevet tárgyaló fejezetben először a címek különböző fajtáiról (az irodalmi, képzőművészeti, építészeti alkotások, folyóiratok, újságok címeiről, hajók neveiről) ad képet, majd az áru- és márkanevek néhány alcsoportját veszi sorra, és szemlélteti példákkal.

HAJDÚ MIHÁLY világosan látja, hogy az eddigiek mellett a névtudománynak külön problémáját jelentik az írói névadás termékei, elsősorban a fiktív, kitalált nevek, s a **Szellemi alkotások nevei** című fejezetben elkülönítve is vizsgálja azokat. A tulajdonnevek fajtáinak a feldolgozása után tömören összefoglalja a helyesírásukra vonatkozó leglényegesebb történeti ismereteket és a mai szabályokat. A kötet végén gazdag névtani bibliográfiát ajánl az olvasói figyelmébe, a szakirodalmi művek felsorolása előtt rövid tájékoztatást is ad ezek használatáról.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy HAJDÚ MIHÁLY könyve sokoldalúan mutatja be a magyar tulajdonneveket: fogalmai, rendszerezései világosak, stílusa végig közérthetően tudományos; minden altípus bemutatásakor képet ad a történelmi kialakulásáról, fejlődéséről, összeveti más nyelvek megoldásaival, és az olvasó elé tárja a mai magyar nyelvi állapotot, az egyes névfajták alaki és jelentéstani problematikáját. A tudományos ismeretátadás szándéka mellett az egész munkán végig ott érezhetjük a sorok mögött HAJDÚ MIHÁLYnak a magyar tulajdonnevek (mint egy csodálatosan gazdag tárház) iránt, a magyar nép régi kultúráját, életének mozzana-

taik, történelméket stb. őrző kincsünk iránt érzett rajongását, lelkesedését, alázatát, s e hevület (a könyvet olvasván) minden biztonnyal ifjúságunk sok-sok tagját fogja magával ragadni, s ezáltal eléri, hogy olvasói névkincsünk további gyűjtésének, mentésének, oltalmazásának odaadó hívei lesznek.